

סוג הבחינה: בגרות
מועד הבחינה: קיץ תשפ"ג, 2023
מספר השאלון: 011241
שם התלמיד/ה: _____

עברית: הבנה, הבעה ולשון

שאלון מותאם

הוראות לנבחן

- א. משך הבחינה: שלוש שעות.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שני חלקים.
חלק ראשון – הבנה והבעה – 50 נקודות
חלק שני – לשון – 50 נקודות
פרק א: שם המספר
פרק ב: תחביר / פרק ג: מערכת הצורות – יש לבחור באחד הפרקים
סך הכול – 100 נקודות
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: דף עזר (נספח 2).
- ד. הוראה מיוחדת: יש לענות על השאלות בגוף שאלון זה לפי ההוראות.
שימו לב: בסוף הבחינה מצורפים דפי טיוטה. אין להוסיף דפים אחרים למחברת הבחינה.
השאלות בשאלון זה מנוסחות בלשון רבים, אף על פי כן על כל תלמידה וכל תלמיד להשיב עליהן באופן אישי.
נספחים: נספח 1 – טקסטים; נספח 2 – דף עזר.

בהצלחה!

השאלות

חלק ראשון – הבנה והבעה

(50 נקודות)

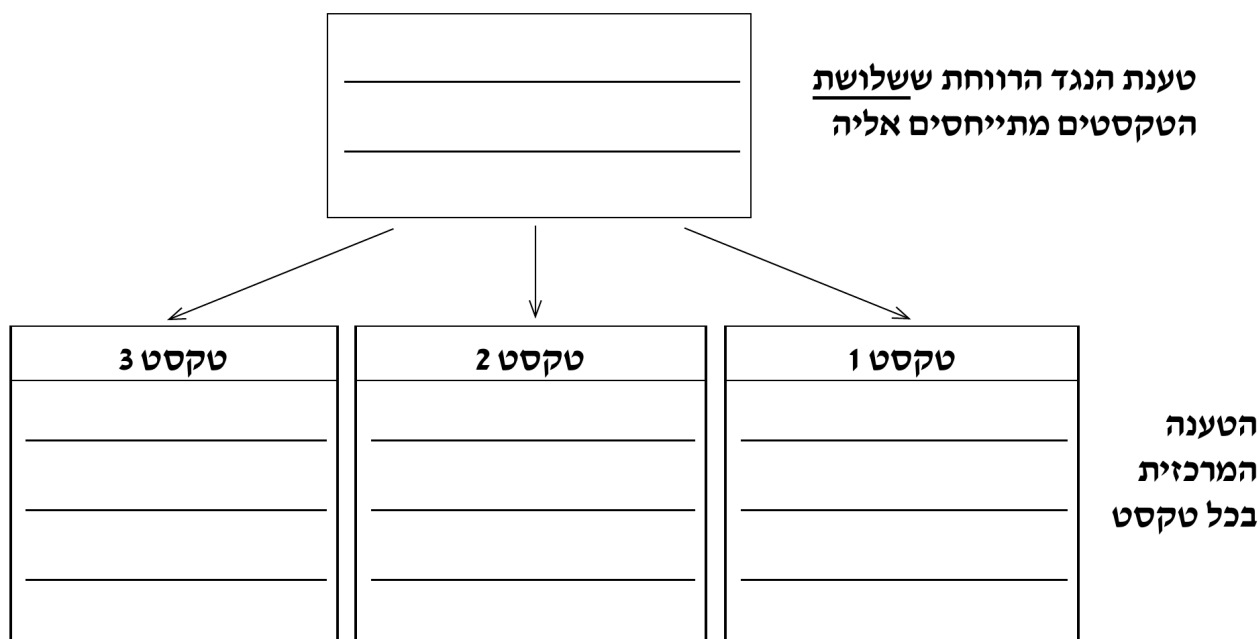
קראו את הטקסטים 1–3 שבנספח 1 המצורף, וענו על כל השאלות 1–4 שלפניכם.

הקפידו על כתב ברור, על כתיב נכון, על כללי הדקדוק ועל פיסוק הגיוני.

(נספח 1 – טקסטים: לפניכם שלושה טקסטים. קראו אותם, וענו על השאלות בשאלון המחברת המצורף.)

1. (13 נקודות)

לפניכם תרשים המציג את רכיבי המידע העיקריים בשלושת הטקסטים. עיינו בתרשים, וענו על הסעיפים א–
ב שאחריו.

א. נסחו במשפט אחד את טענת הנגד הרווחת ששלושת הטקסטים מתייחסים אליה, וכתבו אותה במשבצת המתאימה בתרשים. (4 נקודות)

ב. לפניכם רשימה של טענות. בחרו מן הרשימה את הטענה המרכזית של כל אחד מן הטקסטים, וכתבו כל טענה במשבצת המתאימה בתרשים. (9 נקודות)

- מדעי הרוח מצויים במשבר חמור בהיקפו שאין לו פתרון.
- מדעי הרוח מעניקים משמעות לחיינו ומגבירים את הנאתנו מהם.
- חשוב לרכוש מקצוע שיבטיח פרנסה טובה, עצמאות כלכלית ומעמד חברתי ראוי.
- מדעי הרוח מקנים מיומנויות חשובות, והם כלי מהותי בחינוך לערכים.
- הטכנולוגיה והמחשוב משפיעים במידה רבה על חיינו ומעצבים אותם.
- ההפריה ההדדית בין מדעי הרוח ובין התחומים הטכנולוגיים חיונית לשוק העבודה.

2. (3 נקודות)

לשם מה עמרי לבנת (טקסט 3) מציג בנאומו את גלגוליה של המילה "מועבט"? הקיפו את התשובה הנכונה.
(3 נקודות)

- (1) כדי להדגים מחקר במדעי הרוח שאין לו תועלת בחיינו.
- (2) כדי להדגים את גלגולה של מילה בערבית שהשתרבה לשפה העברית.
- (3) כדי להדגים את הפופולריות של מדעי הרוח בקרב הציבור.
- (4) כדי להדגים נושא מחקרי במדעי הרוח הלקוח מסביבתנו וקרוב לחיינו.

3. (9 נקודות)

לפניכם קטע קצר מתוך מאמר מאת נחמיה שטרסלר.
הכול יודעים כי מי שלומד הנדסה, מדעי המחשב או מנהל עסקים משתכר הרבה יותר ממי שלומד מדעי המדינה, היסטוריה או פילוסופיה. לכן מי שבחרים ללמוד תחום "כיפי" שקל ללמוד אותו, שהוא בעצם תחביב נחמד, בלי להביא בחשבון את ההכנסה הזעומה שבצידו, יבואו בטענות רק לעצמם. אם לומדים תחום שאין לו ביקוש בשוק העבודה, אין לטעון אחר כך שהשכר נמוך מדי. הפרשי השכר הגבוהים במשק מאותתים לנו מה כדאי ללמוד ומה לא. האיתות הנוכחי הוא חד וברור: כדאי ללמוד את כל מה שקשור בהיי-טק, בהנדסה, במחשוב ובמדע אם רוצים שבעתיד ההכנסה תהיה גבוהה. זהו גם אינטרס של המדינה: כיום יש צורך מובהק בבוגרים מתחומי ההיי-טק והטכנולוגיה. תחומים אלה הם מנוע הצמיחה של המשק שמגביר את ההכנסות ואת הייצוא ומוביל לצמיחה כלכלית וליצירת מקומות עבודה.
(מעובד על פי שטרסלר, נ' [28 באוגוסט 2012] ללמוד בכיף או ללמוד מקצוע. הארץ. אוחזר מ־
(haaretz.co.il)

א. טענתו של שטרסלר בקטע הקצר תומכת בגישה המוצגת בטקסט 1.
באיזו גישה המוצגת בטקסט 1 טענתו של שטרסלר תומכת? (4 נקודות)

ב. שטרסלר מכנה את מקצועות מדעי הרוח: "תחום 'כיפי' [...]" שהוא בעצם תחביב נחמד".
האם כותב טקסט 3 עשוי להסכים עם עמדתו של שטרסלר שאין במדעי הרוח אלא "כיף" בלבד?
הסבירו את קביעתכם על פי טקסט 3. (5 נקודות)

4. (25 נקודות)

מטלת כתיבה (25 נקודות)
לקראת ערב בחירת מגמות בבית הספר, כתבו סקירה על המצב של מקצועות מדעי הרוח בשנים האחרונות ועל החשיבות של מקצועות אלה כיום.
התבססו על טקסטים 1 ו-2. כתבו בהיקף של 100–200 מילים.
הקפידו על דרכי מסירה מקובלות ועל אזכור מקורות המידע בגוף הסקירה ובסופה (ביבליוגרפיה).
השתמשו בעמוד זה לכתוב טיוטה, ואת הסקירה כתבו בעמודים 7–8.

חלק שני – לשון

(50 נקודות)

בחלק זה שלושה פרקים. ענו על שני פרקים: על פרק א – חובה, ועל אחד מן הפרקים ב–ג.

פרק א: שם המספר – חובה (10 נקודות)

ענו על שאלה 5.

לפניכם שני פרקים: פרק ב – תחביר, פרק ג – מערכת הצורות.
בחרו בפרק שלמדתם: בפרק ב – תחביר או בפרק ג – מערכת הצורות.
בפרק שבחרתם ענו על השאלות לפי ההוראות.

פרק ב: תחביר (40 נקודות)

בפרק זה ענו על ארבע מן השאלות 6–10 (לכל שאלה – 10 נקודות).
שימו לב: • בכל שאלה שתבחרו, ענו על כל הסעיפים. • תוכלו להיעזר בנספח 2 – דף העזר.
פרק ג: מערכת הצורות (40 נקודות)
בפרק זה ענו על ארבע מן השאלות 11–15 (לכל שאלה – 10 נקודות).
שימו לב: • בכל שאלה שתבחרו, ענו על כל הסעיפים. • תוכלו להיעזר בנספח 2 – דף העזר.

שם המספר ואותיות השימוש

5. (10 נקודות)

א. במשפטים שלפניכם הקיפו את הצורות הנכונות של שם המספר מבין האפשרויות הנתונות.

- בשנת תשפ"ב פעלו בישראל חמישים ותשע / חמישים ותשעה מוסדות לימוד אקדמיים.
- מספר הסטודנטים בשנה זו עמד על כשלוש מאות חמישים ואחד אלף / שלוש מאות חמישים ואחת אלף.
- מבין עשר / עשרת האוניברסיטאות בישראל, האוניברסיטה הפתוחה היא הגדולה ביותר.
- בעשור האחרון חלה ירידה של עשרים וחמש / עשרים וחמישה אחוזים במספר הסטודנטים הלומדים במחלקה למדעי הרוח.
- מספר הסטודנטים הלומדים כיום לתואר בהנדסה ובמדעים מדויקים גדול פי שלושה / שלוש ממספר הסטודנטים הלומדים במחלקה למדעי הרוח.
- הירידה הגדולה ביותר במספר הסטודנטים חלה בשתי / שני המקצועות: ספרות ולשון עברית. במקום השלישי / שלושה – ההיסטוריה של עם ישראל.
- בעשרים וארבע / וארבעת השנים האחרונות חלה ירידה גם במספר התלמידים הניגשים לבחינת בגרות מורחבת במקצועות היסטוריה וספרות.
- למרות הירידה בביקוש ללימודי מדעי הרוח, ממוצע ציוני הבגרות של הסטודנטים הלומדים מדעי הרוח דווקא עלה בכמעט חמישה / חמש נקודות בעשור האחרון.

- ב. לפניכם איור שפורסם בדף של האקדמיה ללשון העברית ברשתות החברתיות. קראו את הכתוב בו, וענו על השאלה שאחריו.

מבין שתי האפשרויות שלפניכם הקיפו את התשובה הנכונה על השאלה המוצגת באיור.
אחת ועוד אחת / אחד ועוד אחד

תחביר

6. (10 נקודות)

- א. לפניכם משפט פשוט שהחלקים התחביריים בו נתחמו.
[למרבה הצער,] [ההשפעה] [מתבטאת] [כיום] [בזילות] [של התחומים] [האלה.]]
ציינו מעל כל חלק תחבירי את התפקיד התחבירי שלו.
- ב. לפניכם שני משפטים.
- (1) ממשלות שואפות לפתח את הכלכלה שלהן, ולכן הן דוגלות בהקניית מיומנויות שימושיות.
הסוג התחבירי: _____
- (2) יש צורך בלימוד בסיסי על דתות ותרבויות בעולם, מפני שבורות היא אחת הסיבות העיקריות לגיבוש דעות קדומות על האחר.
הסוג התחבירי: _____
- ציינו ליד כל משפט את הסוג התחבירי שלו.
 - אם המשפט מורכב, תחמו את הפסוקית שבו, וציינו את התפקיד התחבירי שלה.
 - באחד המשפטים (1)–(2) יש נשוא מורחב.
העתיקו אותו. _____ .

7. (10 נקודות)

א. לפניכם ארבעה משפטים, ובהם מודגש הצירוף "מדעי הרוח".

בכל משפט כתבו מעל הצירוף "מדעי הרוח" את התפקיד התחבירי שלו.

(1) פריחת מדעי הרוח נראית באופן.

(2) בשנים האחרונות מתפתח שיח בין מי שעוסקים בטכנולוגיה ובין מי שעוסקים במדעי הרוח.

(3) ברור לנו כי מדעי הרוח יכולים לסייע לנו בפיתוח חשיבה ביקורתית.

(4) הודות למדעי הרוח נלמדים ערכים כגון צדק, אמת ומוסר.

ב. לפניכם משפטים, ובהם חלקים כוללים.

(1) לא רק מהנדסים אלא גם אנשים מתחום מדעי הרוח עונים על שאלות אלה.

(2) החוקרת מייחסת חשיבות רבה ללימודי היסטוריה בהקשר העולמי ולא רק בהקשר המקומי.

• בכל אחד מן המשפטים (1)–(2) מתחו קו מתחת לחלק הכולל.

• ציינו מעל כל חלק כולל את התפקיד התחבירי שלו במשפט.

• ציינו מהו הקשר הלוגי המשותף שבין החלקים הכוללים בשני המשפטים. _____

• נסחו מחדש את משפט (1) בלי להשתמש במבנה "לא... אלא...".

שמרו על משמעות המשפט הנתון.

8. (10 נקודות)

א. לפניכם שלושה משפטים, ובכל אחד מהם יש הסגר.

(1) כמה חוקרים, מדענים מתחום מדעי הרוח, התעניינו בכך לפני, למרבה השמחה.

(2) במדעי הרוח, למעשה, אנו חוקרים ברצינות את מה שמצוי סביבנו ובתוכנו כל הזמן.

(3) אנו נמצאים אולי בפתחו של עידן חדש בתחום התעסוקה.

• הקיפו את ההסגר בכל אחד מן המשפטים (1)–(3).

• מבין שלושת ההסגרים, העתיקו את ההסגר המבטא ספק והסתייגות. _____

ב. לפניכם משפט נוסף, ובו מסומנות בקו שתי מילים.

לדעתה חוש הביקורת מתפתח כבר בגיל הרך, אולם חוקרים אחדים חולקים על דעתה.

ציינו מעל כל אחת מן המילים המסומנות בקו את התפקיד התחבירי שלה.

ג. לפניכם שני משפטים, ובהם הוגדלה מילת השעבוד "אם".

(1) השאלה היא אם הגשת עבודה שנוצרה באמצעות בינה מלאכותית היא מוסרית.

(2) אם נחקור ברצינות רבה את האישויון בין הקבוצות החברתיות השונות, נוכל לחשוף עוולות

שמתרחשות בארץ ומחוץ לה.

• בכל אחד מן המשפטים (1)–(2) תחמו את הפסוקית הפותחת במילת השעבוד אם, וציינו מעל כל

פסוקית את התפקיד התחבירי שלה.

• החליפו את מילת השעבוד "אם" שבמשפט (2) במילת השעבוד "אילו", וכתבו את משפט (2)

מחדש.

9. (10 נקודות)

א. לפניכם שני משפטים ובכל אחד מהם יש תמורה.

- (1) בחוג לפילוסופיה חקרתי מושגים מחיי היום-יום, כמו אהבה, צדק ואמת.
 - (2) לימודי הרוח, בעיקר לימוד ההיסטוריה, מקנים לנו את ההבנה שאנחנו אזרחי העולם החיים ב"כפר גלובלי".
- השלימו את הטבלה שלפניכם: העתיקו מכל משפט את התמורה, את המילה או המילים שהתמורה ממירה ואת התפקיד התחבירי של המילה או המילים שהתמורה ממירה.

מספר המשפט	התמורה	המילה או המילים שהתמורה ממירה	התפקיד התחבירי של המילה או המילים שהתמורה ממירה
(1)			
(2)			

ב. לפניכם שני משפטים.

- קרנם של מקצועות בתחום מדעי הרוח יורדת. זהו משבר עצום בהיקפו.
כתבו את שני המשפטים במשפט אחד פשוט בעל נושא שמני.

ג. לפניכם משפט דו-משמעי.

שלחתי חבילה לחברתי מאילת.

– הקיפו את המילה היוצרת את הדו-משמעות במשפט.

– ציינו את שני התפקידים התחביריים האפשריים של מילה זו במשפט. _____, _____

10. (10 נקודות)

א. לפניכם משפטים, ובהם מילים מסומנות בקו.

- (1) מספר הנרשמים ללימודים במדעי הרוח הולך ויורד.
 - (2) המשבר מאופיין בירידה מתמשכת במספר הסטודנטים שנרשמים ללימודים בתחום זה.
 - (3) במדעי הרוח אנו חוקרים ברצינות את מה שמצוי סביבנו.
 - (4) בשבועות האחרונים חוקרים מתחומים שונים דנים בחשיבות של מדעי הרוח.
- השלימו את הטבלה שלפניכם: ציינו בה את חלק הדיבור ואת התפקיד התחבירי של כל אחת מן המילים המסומנות בקו במשפטים (1)–(4).

מספר המשפט	המילה	חלק הדיבור	התפקיד התחבירי
(1)	הנרשמים		
(2)	שנרשמים		
(3)	חוקרים		
(4)	חוקרים		

ב. לפניכם משפט.

בתחום מדעי הרוח הלומדים מפתחים חשיבה ביקורתית, המסייעת להם לבחון את הכמות הרבה של המידע שהם נחשפים אליה בעידן של ימינו.
פרקו את המשפט לשלושה משפטים פשוטים.

- (1) _____
(2) _____
(3) _____

מערכת הצורות

11. (10 נקודות)

לפניכם טבלה ובה משפטים. בכל משפט מודגש פועל (ובסוגריים אותו הפועל מנוקד).
נתחו בטבלה כל פועל מודגש: ציינו את השורש ואת הבניין שלו.

הפועל	השורש	הבניין
בשנים האחרונות הוספו (הוספו) יצירות של סופרים מקבוצות מיעוט לתוכניות הלימודים במדעי הרוח.		
בחוג לספרות חוקרים טקסטים שאנחנו מפיקים (מפיקים).		
לימודים בתחום מדעי הרוח מקנים (מקנים) מימוניות חיוניות לחיים.		
קראו היטב את ההוראות כדי שלא תטעו (תטעו) בתשובותיכם.		
היכולת לראות את השקוף תיטיב (תיטיב) את חיינו.		
נדמה (נִדְמָה) שבזכות הידע הנרכש במדעי הרוח, היום-יום עשיר ומגוון יותר.		
בחוג לפילוסופיה חוקרים מושגים שאנחנו משתמשים (משתמשים) בהם ביום-יום.		

12. (10 נקודות)

א. לפניכם רשימת מילים.

בְּנִיָּה (בנייה), בִּינָה, תְּבוּנָה, בְּנִין (בניין), הִתְבּוֹנְנוּת, מוֹכֵן, פְּנוּי
בטבלה שלפניכם מיינו את המילים שברשימה לפי השורש.

ב-נ-י/ה	ב-ו-י/ן

- ב. לפניכם טבלה ובה שלושה משפטים. בכל משפט מודגש פועל. השלימו את הטבלה: ציינו את השורש של כל פועל מודגש והקיפו פועל נוסף באותו הבניין ובאותו הגוף של הפועל המודגש, אך בזמן עתיד.

הפועל	השורש של הפועל	פועל באותו הבניין ובאותו הגוף אך בזמן עתיד
הנואמת הצעירה שבתה את לב הקהל.		תשבת (תשבות), תשבה, תישב
מערכת החינוך שבתה ליום אחד.		תשוב, תשבה, תשבת (תשבות)
הכלבה האבודה שבה לביתה.		תשוב, תשבת (תשבות), תשבה

13. (10 נקודות)

- א. לפניכם קטע שנעשה בו שימוש בשמות פעולה. החוקרת קובעת כי מדעי הרוח הם כלי מהותי בחינוך לערכים. קביעה זו טעונה הסבר והנמקה. מה בין קריאת רומנים ובין חינוך לערכים? לכאורה, לימודי ספרות והיסטוריה הם רק עיון בטקסטים, ופילוסופיה היא התדיינות על סוגיות ברומן של עולם. (במסגרת) העתיקו מן הקטע ארבעה שמות פעולה מבניינים שונים, וצינו ליד כל אחד מהם את הבניין שלו.
- שם הפעולה: _____ הבניין: _____
- שם הפעולה: _____ הבניין: _____
- שם הפעולה: _____ הבניין: _____
- שם הפעולה: _____ הבניין: _____

- ב. לפניכם משפט, ובו מודגשת מילה שנוצרה בדרך של בסיס וצורן סופי.
- מהות העיסוק במדעי הרוח היא חינוך לערכים.
- (1) כתבו את הבסיס של המילה מהות. _____
- (2) ציינו את סוג הצורן הסופי. _____
- (3) ציינו את משמעות הצורן הסופי. _____
- (4) מבין המילים שלפניכם הקיפו שתי מילים שנוצרו באותה דרך התצורה של המילה מהות.
- פמות, טעות, איכות, דמות, שטות

14. (10 נקודות)

א. לפניכם קטע שחסרים בו פעלים. כתבו בכל מקום ריק את הפועל המתאים על פי השורש שבסוגריים. אין צורך לנקד.

כשהייתי ילד אהבתי לעיין במפות האטלס, לבדוק אילו מחצבים יש במדינות השונות ולעקוב אחרי זרמי הים לאורך החופים מן הקטבים ועד לקו המשווה. חלמתי שכאשר _____ (ג-ד-ל) אהיה גאוגרף, ו _____ (ס-ר-ט-ט) מפות. אולם שנים לאחר מכן כש _____ (ג-ל-י/ה) את עולם המחשבים, תחומי העניין והחלומות שלי _____ (ש-נ-י/ה).
במשך השנים התפתחתי בתחום זה, עבדתי בחברות הייטק ונהניתי מאוד מן העבודה. אבל בזמן האחרון אני _____ (פ-ק-פ-ק) בדרך שבחרתי. אני מוצא את עצמי _____ (מ-ש-ך) שוב לאותן מפות. בעשורים האחרונים שמים דגש רב על לימוד תחומי המחשוב השונים, והם אכן חשובים ומשפיעים. אבל איננו _____ (ק-ד-ש) תשומת לב לתחומים אחרים שמאפשרים לנו _____ (ר-א-י/ה) את התמונה הרחבה וללמוד את הלקחים מתחומי הגאוגרפיה, ההיסטוריה והספרות.

ב. לפניכם קטע שחסרים בו שמות עצם. כתבו בכל מקום ריק את שם העצם המתאים על פי השורש שבסוגריים. אין צורך לנקד.

בשנת 1950 תיאר דוד בן גוריון את ה _____ (ח-ז-י/ה) שהביא ל _____ (ק-ו-ם) המכון לתצלומי כתב יד עבריים: "לפני הכול מוטלת עלינו החובה של גאולת הספרות העברית", כתב ביומנו. דבריו של בן גוריון נהפכו למציאות, והוקם מכון מפואר שאיגד תצלומים של כתבי יד עבריים מכל העולם. מכון זה היווה את התשתית ל _____ (ח-ק-ר) ההיסטוריה והתרבות היהודית. בבסיס שאיפתו זו של בן גוריון קיימת ה _____ (נ-ו-ח) כי הטכנולוגיה יכולה וצריכה לשרת את הרוח האנושית, וכי הכלים הטכנולוגיים יכולים להפוך את אוצרות התרבות לזמינים. מאז קמו _____ (י-ז-ם) רבים המשתמשים בטכנולוגיות מתקדמות כדי לפתח את מקצועות מדעי הרוח, ותחום חדש החל להתפתח – "מדעי הרוח הדיגיטליים". במדעי הרוח הדיגיטליים משתמשים בכלים טכנולוגיים מתקדמים לצורך קידום ופיתוח של תוצרי הרוח, ותחום זה זוכה ל _____ (פ-ר-ח) באוניברסיטאות רבות בעולם. מדעי הרוח הדיגיטליים הם גם _____ (ז-מ-ן) מצוינת בעבור אנשי מדעי הרוח להשתלב בעולם העבודה הטכנולוגי. (מעובד על פי לביא, מ' 2017, אוקטובר-נובמבר. רצוא ושוב: מדעי הרוח הדיגיטליים ושיתוף המונים של הגניזה הקהירית. דעות 81. אוחר מ־toravoda.org.il)

15. (10 נקודות)

א. לפניכם קטע ובו מודגשות מילים.

ציינו מעל כל אחת מן המילים המודגשות את חלק הדיבור שלה.

בשל הירידה התלולה במספר הצעירים שנְשָׁמִים ללימודים במדעי הרוח, חֻקְרִים מתחומים שונים דְּנִים בחשיבות של מקצועות אלה שבהם חֻקְרִים ברצינות את מה שמצוי סביבנו. (במסגרת)

ב. (1) לפניכם רשימה של מילים.

הקיפו את המילה היוצאת דופן מבחינת דרך התצורה שלה.

סְרִטוֹן, יְתָרוֹן, בְּטָחוֹן, דְּפָאוֹן

(2) מהי דרך התצורה של המילה היוצאת דופן? _____

- ג. לפניכם שני שמות שנוצרו בדרך של בסיס וצורן סופי: היסטוריון, קולנוען.
ציינו מה מיוחד בבסיס של כל אחת מן המילים.
היסטוריון _____ , קולנוען _____
- ד. לפניכם צירוף, ובו מודגשת מילה.
רשתות חברתיות.
המילה חברתיות נוצרה בשני שלבים.
בכל אחד מן המשפטים שלפניכם, הקיפו את האפשרות הנכונה, והשלימו את המידע החסר.
במילה חברתי הצורן הסופי י הוא צורן גזירה / נטייה, ומשמעותו _____ .
במילה חברתיות הצורן הסופי י הוא צורן גזירה / נטייה, ומשמעותו _____ .

נספח 1 – מאמרים

טקסט 1

אל תשאלו למי צלצלו הפעמונים. תקראו את הטקסט⁽¹⁾

ליאת ואזן-סיקרון

א "אני בת 25, וברצוני להתחיל את לימודי לתואר ראשון כבר השנה. אני רוצה ללמוד מקצוע שיש בו אפשרות להתקדם או להרוויח משכורת טובה. אז מה כדאי ללמוד היום?" – מאות שאלות כאלה מועלות בקבוצות של צעירים ברשתות חברתיות. הורים ומחנכים שבעי רצון משאלות כאלה כי הן משקפות את השאיפה שלהם שילדיהם ילמדו מקצוע מעשי שיבטיח פרנסה טובה, עצמאות כלכלית ומעמד חברתי ראוי.

ב גישה זו עולה בקנה אחד עם העמדה של מקבלי ההחלטות בתחום החינוך, ההולכים שבי אחר הרעיון של צמיחה כלכלית, ופועלים כדי להצמיח דורות של אנשי טכנולוגיה והנדסה. אולם לעמדה זו, שמעלה את קרנם של לימודים בתחומים ריאליים ושל מיומנויות מעשיות, יש השפעה בלתי נמנעת על המעמד של מקצועות מדעי הרוח והאומנויות. ההשפעה מתבטאת בזילות של התחומים האלה. כיום כמעט בכל מדינה בעולם רואים בתחומי הרוח והאומנויות תחומים לא חיוניים, ומספר הנרשמים ללימודים בתחומים אלה באוניברסיטאות הולך ויורד משנה לשנה.

ג אבל מהי משמעות התופעה? האם באמת נורא כל כך שמקצועות שאין להם ביקוש ייעלמו ממפת המחקר והלמידה? הפילוסופית מרתה נוסבאום סבורה כי מדובר ב"משבר עצום בהיקפו שיש לו השפעה עולמית חמורה ותוצאות הרות גורל". נוסבאום מסבירה כי ממשלות שואפות לפתח את הכלכלה, ולכן הן דוגלות בהקניית מיומנויות שימושיות על פני ידע והשכלה.

ד נוסבאום מייחסת חשיבות רבה ללימודי מדעי הרוח והאומנויות וקובעת כי הם כלי מהותי בחינוך לערכים דמוקרטיים כגון חירות ושוויון. קביעה זו טעונה הסבר והנמקה. מה בין קריאת רומנים ובין חינוך לערכים? לכאורה, לימודי ספרות והיסטוריה הם רק עיון בטקסטים, ופילוסופיה היא התדיינות ברומן של עולם על סוגיות המנותקות מחיי המעשה. אולם למעשה מדובר במקצועות המקנים מיומנויות חיוניות לילדים ולבני נוער. "אם מדינה רוצה שהאנשים שחיים בה יהיו רגישים לזולת, יזהו מתי רגשותיו של האחר נפגעים ומתי מופרות זכויות; אם היא רוצה שהאנשים ידעו להקשיב זה לזה וגם ירצו להבין האחד את האחר ולדבר זה עם זה; שתהיה להם יכולת לקבל זרים, מוֹדְרִים ומיעוטים באשר הם – כל זה יקרה רק דרך הזדהות, שמשלבת רגש וחשיבה המבוססת על ידע. שום תחום לימודי חוץ ממדעי הרוח אינו יכול לחולל זאת". והינה, אף שברור כי למקצועות אלה יש תרומה חשובה לחברה ולא רק לעולם הרגש של הפרט, הם הולכים ונזנחים.

ה כדי להמחיש את חשיבותם של לימודי הרוח, תיארה נוסבאום מיומנויות שונות הנרכשות באמצעותם, למשל חוש ביקורת, שלדעתה צריך להתפתח כבר בגיל הרך. לטענתה, לימוד מקצועות מדעי הרוח, שנעשה בתהליך המעודד מעורבות מעשית של תלמידים, מעורר אצלם ביקורתיות וסקרנות.

ו מיומנות נוספת שמקנים לימודי הרוח, ובעיקר לימודי ההיסטוריה, היא היכולת להבין את השפעתם של אירועים ותהליכים שהתרחשו בזמנים ובמקומות שונים על המציאות בימינו. יש צורך בלימוד בסיסי גם על דתות ותרבויות בעולם, מפני שבורות היא אחת הסיבות העיקריות שאנשים נוטים לגבש דעות קדומות על האחר. חשוב לחשוף ילדים למורכבות של מצבים אנושיים שבני אדם צריכים להתמודד איתם. חשיפה כזאת אפשרית באמצעות סיפורים ולא רק באמצעות נתונים יבשים.

ז לטענתה של נוסבאום, חשוב לפתח את הדמיון של הילדים באמצעות סיפורים מכיוון שיש לכך השפעה על היכולת שלהם לחוש אמפתיה כלפי האחר, והאמפתיה היא תנאי להתנהגות מוסרית. הוספה של יצירות שכתבו סופרות וסופרים מקבוצות מיעוט לתוכניות הלימודים במדעי הרוח, תאפשר לדור הצעיר לבחון נקודות מבט לא נראות או "שקופות" ולהיחשף לקבוצות ולתרבויות שהחברה אינה רואה.

(1) כותרת המאמר מאזכרת שורה משירו של ג'ון דאן, משורר אנגלי מתקופת הרנסאנס.

מעובד על פי וואן־סיקרן, ל' (ספטמבר, 2017). אל תשאלו למי צלצלו הפעמונים. תקראו את הטקסט. הד החינוך. אוהזר מ־ hedhachinuch.co.il

טקסט 2

מדעי הרוח נחוצים מאי פעם

תומר סיימון⁽¹⁾

א בשבועות האחרונים חוקרים מתחומים שונים דנים בחשיבות של מדעי הרוח ובמשבר המתרחש בתחום זה. הדיון מרתק וחשוב, אבל הוא אינו חדש. זהו העשור השלישי שבו יש ירידה מתמשכת בכמות הסטודנטים הנרשמים ללימודים במדעי הרוח – לפני שלושה עשורים 30% מסך הסטודנטים נרשמו ללימודים אלה, ובתחילת העשור הנוכחי – 5% בלבד. המשבר אינו ייחודי לישראל – הוא כלל־עולמי, ויש אוניברסיטאות בעולם שאף סגרו את הפקולטות למדעי הרוח כמעט לחלוטין.

ב אחת הסיבות שנהוג לייחס למשבר זה היא חוסר הרלוונטיות של השכלה בתחום מדעי הרוח לשוק העבודה בימינו. כיום הטכנולוגיה והמחשוב משפיעים ומעצבים במידה רבה כל פעולה של חיינו, ובייחוד ניכרת השפעתם על שוק העבודה. בשל עובדה זו נדחק מקומם של מקצועות כמו היסטוריה, פילוסופיה וספרות מן העולם שבו אנחנו חיים ועובדים.

ג אך בין תחום מדעי הרוח ובין התחומים הטכנולוגיים החדשים ביותר יש קשרים והפריה הדדית, ולעיתים הם זקוקים זה לזה. אם בוחנים את ההתפתחויות הטכנולוגיות בתחומים כמו בינה מלאכותית⁽²⁾ או הנדסה גנטית⁽³⁾, אפשר לראות שבשנים האחרונות מתפתח שיח מהותי בין מי שמפתחים תחומים אלה ובין מי שעוסקים במדעי הרוח.

ד בשיח זה דנים בהשפעות של ההתפתחויות הטכנולוגיות על בני אדם ובשאלות הנוגעות לשימוש בהן. כך למשל עוסקים בשאלה אם מוסרי להגיש לבית הספר עבודה שנוצרה באמצעות תוכנות המבוססות על בינה מלאכותית או בשאלות הנוגעות לפגיעה בערך הפרטיות של אנשים המשתמשים ברשתות החברתיות. על שאלות אלה לא רק המהנדסים צריכים לענות, אלא גם אנשים מתחום מדעי הרוח באמצעות דיון ועבודה משותפת.

ה כיום בשוק העבודה המשתנה נדרשים גם כישורים המתמקדים בצד האנושי שלנו – כישורים שנלמדים במדעי הרוח – ולא רק יכולות טכניות. אחד הכישורים שמדעי הרוח יכולים לסייע לנו לפתח הוא חשיבה ביקורתית. חשיבה ביקורתית מסייעת לנו לבחון את המידע, הידע והלמידה בעידן של הצפת מידע ופרסום מידע כוזב.

ו בעשרים השנים האחרונות מתפתח תחום מדעי הרוח הדיגיטליים. תחום זה משלב טכנולוגיות מחשב ובינה מלאכותית במחקר של מדעי הרוח. בארכיונים ובספריות יש כמות גדולה של חומרי ספרות והיסטוריה מסוגים שונים ובשפות רבות, ובעזרת בינה מלאכותית אפשר לנתח, לעבד ולהציג מידע רב במהירות חסרת תקדים. שילוב זה עשוי לקדם הן את תחום מדעי הרוח הן את תחום מדעי המחשב.

ז מיומנויות הנרכשות במדעי הרוח כמו חשיבה לוגית, חשיבה ביקורתית וחשיבה מוסרית יתפסו בשנים הקרובות מקום מרכזי בארגז הכלים של המהנדסים והמנהלים, ויהיו חיוניות בשוק העבודה העתידי. חשוב לזכור כי גם בעולם משתנה, מיומנויות אלה אינן משתנות, אלא להפך – הן נהיות כלי חשוב בעולם זה, ומסייעות לנו להתמודד עם האתגרים החדשים. יעברו עוד כמה שנים, אבל הפריחה של מדעי הרוח נראית באופן זה הזמן להיערך אליה.

(1) הכותב הוא המדען הראשי של חברת מיקרוסופט ישראל מחקר ופיתוח.

(2) בינה מלאכותית – תחום בענף מדעי המחשב העוסק בתכנון מחשבים לפעולה באופן המחקר יכולת חשיבה אנושית.

(3) הנדסה גנטית – תהליך שנעשה על ידי האדם באופן מלאכותי, ובו משנים גנים של יצורים חיים, ובכך גורמים לשינוי תכונותיהם.

מעובד על פי סיימון, ת' (מרץ, 2021). מדעי הרוח נחוצים מאי פעם. הארץ. אוחר מ' haaretz.co.il.

טקסט 3

עמרי לבנת⁽¹⁾

לפניכם דברים שנשא עמרי לבנת⁽¹⁾ בטקס הענקת תארים בפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת תל אביב.

חברות וחברי הסגל, חברותי הסטודנטיות, חבריי הסטודנטים, אורחים יקרים ומשפחות אהובות, בשנתיים האחרונות כתבתי עבודת מחקר בחוג לספרות, ובה עסקתי ביחסים שבין השירה הערבית ובין השירה העברית שחברה במאה העשירית לספירה. אתם ודאי חושבים לעצמכם: מה לעזאזל הבחור הזה עושה עם הלימודים שלו? ובכלל במה עוסקים כל אלה שלמדו במחלקה למדעי הרוח?

זאת אכן שאלה קשה, ואנסה לענות עליה באמצעות השיר הפופולרי של עדן בן-זקן "מועבט"⁽²⁾. באופן מפתיע שיר זה קשור למחקר שלי בתולדות היחסים בין השירה הערבית לעברית. אולי שמעתם את השיר הזה, אולי אהבתם אותו, אולי לא, ואולי הוא סתם חלף ליד אוזניכם. אני התרגשתי לגלות בו מילה בעלת צליל מיוחד שהייתה חדשה לי – "מועבט" – והסתקרנתי לדעת מה פירושה ומה מקורה.

לדעת חוקרי הלשון, בראשית ימיה זאת הייתה מילה בערבית – مَحَبَّة (מַחֲבָה) – ופירושה הוא אהבה, משורש חב"ב, כמו "חיבה" ו"חביב" בעברית. לימים המילה נשאלה לשפה הפרסית, והגייתה השתנתה מ"מַחֲבָה" ל"מַאֲבַת". רק אחרי שנודדה לשפה הטורקית וממנה לשפת הדינו, הגיעה המילה לבסוף בצורת "מועבט" לשיר בעברית ששרה עדן בן-זקן, במשמעות של "מפגש חברים שמח".

אני מספר את הסיפור הזה כדי להמחיש את קרבתם התמידית של מדעי הרוח אלינו. למעשה, במדעי הרוח חוקרים ברצינות את מה שמצוי סביבנו ובתוכנו כל הזמן. בחוג לבלשנות חוקרים את השפות שבפינו, את תולדותיהן ואת המערכות שמאפשרות אותן; בחוג לפילוסופיה חוקרים מושגים שאנחנו משתמשים בהם יום־יום באגביות, כמו אהבה, צדק ואמת; בחוג לספרות חוקרים את הטקסטים שאנחנו מפיקים וצורכים, מפתחי חרטומים ועד סדרות בטלוויזיה; ובחוג להיסטוריה חוקרים כל דבר כמעט: מגפות וחיסונים, מלחמות, עוולות, ערים ועוד.

הרוח, הדבר השקוף הזה ששוכן בכול, היא בדיוק מה שטוען את החיים שלנו במשמעות. ואנחנו, שהקדשנו כמה וכמה שנים לחקר הרוח באוניברסיטה, למדנו איך להעניק משמעות יתרה לחיים.

במהלך לימודינו פיתחנו רגישויות מיוחדות והצטיידנו בכלי חשיבה מיוחדים, שבזכותם אנחנו יכולים להתבונן בחיים בעניין ולהתענג באמת על מילה סתמית לכאורה בשיר פופ או על שם של רחוב. בלימודים למדנו להתייחס בתשומת לב, בסקרנות ובאהבה לשפות, לתרבות ולצורות החיים שלנו ושל אחרים. למדנו ליהנות מן היום־יום, שנדמה כעת עשיר וצבעוני הרבה יותר מכפי שהיה לפני כן.

אולם בו בזמן למדנו להביט במציאות בעיניים חדות ומפוכחות, נהפכנו ערים יותר למתחים, לעימותים ולדילמות שביסודות החברה שבה אנחנו חיים. נעשינו קפדנים ומחמירים יותר, ערניים וביקורתיים יותר, ומן הראוי שננצל את הכישורים והמיומנויות שרכשנו גם לטובת הזולת: בצד היסטוריות מפתיעות של מילים ובצד גילוי כתבי יד מלפני מאות שנים, עלינו לחשוף את העוולות שמתרחשות בארץ ומחוץ לה. עלינו לחקור את האי־שוויון בין הקבוצות החברתיות שמרכיבות אותנו באותה הרצינות שבה אנו חוקרים את אפלטון ואת שייקספיר.

היכולת לראות את השקוף ולעסוק בו במלוא הרצינות הראויה אמורה להיטיב את חיינו ולהסב לנו הנאה יום־יומית, אך היא מוכרחה להיטיב גם את חייהם של מי שסביבנו, של מי שזקוקים לנו, ולעיתים אפילו זקוקים לנו מאוד.

זאת ההזדמנות להודות מעומק הלב לאנשי המוסד האהוב הזה, שפתחו לנו את הדלת לעולם שיש בו הרבה יותר טעם.

בְּרָכוֹת אוֹשֵׁר וְהַצְלָחָה שְׁלוּחוֹת לְכָל הַבּוֹגְרוֹת וְהַבּוֹגְרִים,

זמן למועבט!

(1) עמרי לבנת הוא סטודנט לתואר שלישי בבית הספר למדעי התרבות באוניברסיטת תל אביב. עבודת הדוקטורט שלו עוסקת בשירה העברית והערבית בימי הביניים.

(2) את השיר "מועבט" כתבו עדן בן־זקן ורון ביטון.

לבנת, ע'. (7 ביוני 2022). נאום.

כל הבגרויות בלשון עם פתרונות מלאים: www.guyai.co.il/bagrut/lashon